

طرح آموزشی ایران و مدارس تجربی [رهیافت‌ها و دستاوردها]

● پیمان‌ه صالحی*

اشاره

سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی که نیمهٔ دوم دههٔ ۱۳۵۰، در راستای اجرای مفاد انقلاب اداری و آموزشی و نیز توجه به توصیه‌های یونسکو در زمینهٔ ضرورت تحولات بنیادین در نظام آموزش و پرورش شکل گرفت، تلاش کرد تا طرح‌های آموزشی را بر پایهٔ پژوهش سامان دهد. یکی از برنامه‌های این سازمان، «طرح آموزشی ایران» بود که پس از جذب متقاضیان و برگزاری دوره‌های آموزشی برای آنان، با ایجاد مدارس تجربی به اجرا درآمد. تجربه‌ای کوتاه اما عمیق که تأثیری ماندگار بر نظام آموزشی ایران گذاشت و اهداف آن، حتی پس از تعطیلی مدارس، از طریق انجمن‌های علمی در حوزهٔ آموزش و پرورش ادامه یافت.

این نوشتار در پی آن است که با اشاره به ضرورت‌های اجرای طرح آموزشی و مؤلفه‌های مرتبط با نظام دانش آموز محور، دستاوردهای ایجاد مدارس تجربی را هم در دورهٔ فعالیت و هم پس از تعطیلی آن، تحلیل و تفسیر نماید.

□ مقدمه

نظام‌های آموزشی هر جامعه یکی از ساختارها و زیرنظام‌های اساسی برای بقا، رشد، توسعه و دستیابی به اهداف مورد انتظار به‌شمار می‌روند و به همین دلیل، همواره در طول زمان نیازمند تغییر و تحول بوده‌اند. این تحولات در دوره‌های مختلف تاریخی تحت تأثیر نیروها و عواملی رخ داده‌اند که بر نظام آموزشی و دیگر ساختارها و حوزه‌های مرتبط با علم و دانش در آن جامعه تأثیر گذاشته‌اند. (نوشاد، ۱۳۷۶، ج ۲: ۱۰۲).

* نویسنده و پژوهشگر تاریخ شفاهی، کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی

E-mail: peymaneh.slh@gmail.com

مطالعه نظام‌های آموزشی، مستلزم در نظر گرفتن کلیت این نظام‌ها و مؤلفه‌های مختلف آن مانند نیازها، اهداف، هزینه‌ها، انتظارات، روش‌های آموزش و برنامه‌های درسی از یک سو و نسبت میان نظام آموزشی با جامعه و بافت فرهنگی و اجتماعی از سوی دیگر است. به عبارت دیگر، نظام آموزشی، مجموعه‌ای از مؤلفه‌های بیرونی و درونی است و شناخت درست و جامع آن مستلزم ملاحظه این دو و روابط میان آن‌ها است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌ها و خط‌مشی‌ها و به‌طور کلی نظام آموزشی در هر جامعه‌ای، همواره با فلسفه سیاسی حکومت و بستر فرهنگی و اجتماعی‌ای که دولت در آن قرار دارد مرتبط بوده است. (ابوحمزه، ۱۳۹۹: ۴۳).

امروزه بسیاری از متخصصان تعلیم و تربیت، که از دیدگاه‌های نوین در زمینه اصلاحات آموزشی حمایت می‌کنند، بر این باورند که برنامه‌ریزی برای تحول و بازنگری اساسی در عملکرد گذشته و حال نظام‌های تربیتی هر کشور، باید در پرتو بررسی پیشینه تاریخی تحولات آموزشی و تحلیل وضعیت کنونی نظام آموزشی انجام گیرد. (شریفی حسینی و محمدی، ۱۳۹۱: ۲۴).

بر اساس آنچه از بررسی پیشینه تحولات آموزش و پرورش در دوران معاصر استنباط می‌شود، در دهه‌های ۱۳۲۰ و ۱۳۳۰ قدرت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی دولت پهلوی هنوز به مرحله‌ای از استقرار نرسیده بود که بتواند فرهنگ را در اولویت برنامه‌های خود قرار دهد؛ اما با آغاز دهه ۱۳۴۰ و شروع اصلاحات موسوم به «انقلاب سفید»، دولت اقدامات خود را در جهت کنترل و هدایت عرصه فرهنگ را آغاز کرد. ثبات نسبی سیاسی و رشد درآمدهای حاصل از فروش نفت، دولت را قادر ساخت که به‌صورت همه‌جانبه در حوزه فرهنگ دست‌به‌کار شود و سیاست فرهنگی را منسجم‌تر و هماهنگ‌تر دنبال کند. (اشرف و بنوعیزی، ۱۳۸۶: ۷۵).

به دنبال عزم دولت برای نوسازی آموزشی، نهادهای آموزشی نیز مورد توجه قرار گرفتند. دولت در سال ۱۳۴۳ لایحه تفکیک وزارت فرهنگ را به مجلس شورای ملی ارائه کرد. بر اساس این قانون، امور آموزشی از حوزه وزارت فرهنگ جدا و به وزارت تازه تأسیس آموزش و پرورش واگذار شد. به این ترتیب، وزارتخانه‌های فرهنگ و هنر و آموزش و سازمان اوقاف از تفکیک وزارت فرهنگ سابق به وجود آمدند. در سال‌های بعد، مطالعات گسترده‌ای برای تغییر نظام آموزشی انجام گرفت و از اوایل دهه ۱۳۵۰ مقاطع تحصیلی از دو مقطع ابتدایی و متوسطه، به سه مقطع ابتدایی، راهنمایی و متوسطه تغییر یافت.

علاوه بر این، با افزودن اصل «انقلاب اداری و آموزشی» به اصول انقلاب سفید، تلاش‌های گسترده‌ای برای ارتقای سطح نظام آموزش و پرورش به عمل آمد. پس از تصویب منشور انقلاب آموزشی در کنفرانس‌های نه‌گانه رامسر، بستر لازم برای ایجاد سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی در سال ۱۳۵۵ فراهم شد. در ادامه، «طرح آموزشی ایران» در واحد طرح‌های این سازمان به تصویب رسید و پس از اعلام فراخوان برای جذب آموزگاران

علاقه‌مند، مدارس تجربی در شهرهای مختلف تأسیس شد. هرچند تجربه فعالیت این مدارس کوتاه بود و با وقوع انقلاب اسلامی تعطیل شد، اما اثری ماندگار بر نگرش و روحیه کارشناسان همکار گذاشت و زمینه‌ساز ایجاد سازمان‌های مردم‌نهاد و انجمن‌های علمی در حوزه آموزش و پرورش شد.

این مقاله در پی پاسخ‌گویی به پرسش‌های زیر است:

- ✓ طرح آموزشی ایران بر مبنای کدام نیازها و ضرورت‌ها پیشنهاد و اجرا شد؟
- ✓ مؤلفه‌های نظام دانش‌آموز محور چگونه در فرآیند اجرای طرح آموزشی تجلی یافت؟
- ✓ انتخاب همکاران برای طرح آموزشی، بر اساس کدام معیارها صورت گرفت؟
- ✓ رهیافت‌های شکل‌گیری مدارس تجربی، چه مواردی را در بر می‌گرفت؟
- ✓ تجربه طرح آموزشی و تأسیس مدارس تجربی، پس از انقلاب چگونه تداوم یافت؟

در مورد تحولات نظام آموزش و پرورش در دهه ۱۳۵۰ تا پیش از انقلاب اسلامی پژوهش‌های گوناگونی منتشر شده است؛ اما تاکنون مطالعه‌ای که به‌طور مشخص بر دستاوردهای «طرح آموزشی ایران»، ایجاد مدارس تجربی و رهیافت‌های آن پس از تعطیلی مدارس تجربی متمرکز داشته باشد، تدوین نشده است. از جمله پژوهش‌های مرتبط می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

داور شیخاوندی (۱۳۴۹) در کتاب برنامه‌ریزی آموزش و پرورش و رشد اقتصادی و اجتماعی، تغییرات ساختار آموزش و پرورش را در دهه ۱۳۴۰ مورد نقد و تحلیل قرار داده و به کاستی‌های این نظام اشاره کرده است.

مهدی کیشی‌پور (۱۳۵۴) در پایان‌نامه «انقلاب آموزشی و اداری»، اهداف انقلاب آموزشی را با تمرکز بر نظام‌های نوین آموزش و پرورش واکاوی کرده است.

حسین جودت (۱۳۵۶) در کتاب از انقلاب مشروطیت تا انقلاب شاه و ملت، به اهداف اجرای انقلاب آموزشی و طرح‌های مرتبط با آن در نیمه دوم دهه ۱۳۵۰ پرداخته است. علی محمد بهتاش (۱۳۶۷) در کتاب بررسی آثار و نتایج انقلاب سفید، اهداف اصل انقلاب اداری و آموزشی را که بر اصول اولیه انقلاب سفید افزوده شد، بررسی کرده است.

محمدعلی اکبری (۱۳۸۲) در کتاب دولت و فرهنگ در ایران، به توصیف و تحلیل برنامه‌ها و تصمیمات دولتی در حوزه فرهنگ در دوران پهلوی دوم پرداخته است.

کوروبش فتحی و اجارگاه (۱۳۸۴) در مقاله «بررسی قابلیت‌های اجرایی الگوهای تصمیم‌گیری در برنامه‌های درسی مدارس کشور»، برطرف کردن مسائل معلمان و در نظر گرفتن دغدغه‌های شغلی آنان را از ضروریات اجرای تصمیم‌گیری‌ها در حوزه عمل ارزیابی می‌کند.

موسی پیری و خدیجه بهروزی تبار (۱۳۹۴) در مقاله «امکان‌سنجی برنامه‌ریزی درسی مدرسه محور در نظام برنامه‌ریزی درسی از دیدگاه خبرگان آموزشی»، تمرکززدایی از نظام برنامه‌ریزی درسی را با توجه به ظرفیت‌های مدارس از طریق برنامه‌ریزی درسی مدرسه محور تفسیر کرده است.

رضا بیگدلو و شهاب شهیدانی (۱۳۹۶) در مقاله «تحلیل نوسازی نظام آموزشی ایران در دههٔ چهل و اوایل پنجاه»، با تکیه بر مصوبات و گزارش‌های کنفرانس انقلاب آموزشی رامسر، زمینه‌ها و ایدئولوژی انقلاب آموزشی را تحلیل کرده‌اند.

سید محمد کاظم نائینی (۱۳۹۷) در مقاله «نظام‌های آموزشی ایران» به بررسی ساختارهای آموزش و پرورش از سال ۱۳۱۳ (تأسیس دانشگاه تهران) تا دههٔ ۱۳۷۰ پرداخته و در این میان، به ساختار نظام آموزشی در دههٔ ۱۳۵۰ تا پیش از وقوع انقلاب اسلامی نیز اشاره کرده است.

احمد ابوحمز (۱۳۹۹) در پایان‌نامهٔ خود با عنوان «بررسی تحلیلی قوانین آموزش و پرورش ایران بر اساس اسناد در یک‌صد سالهٔ اخیر»، نوسازی آموزشی در آموزش و پرورش را با در نظر گرفتن نظام‌های آموزشی و مؤلفه‌های مؤثر بر آن ارزیابی کرده است.

□ انقلاب آموزشی

انقلاب سفید که هواداران سلطنت آن را «انقلاب شاه و مردم» می‌نامیدند، عنوان مجموعه‌ای از اصلاحات اقتصادی و اجتماعی در دورهٔ پهلوی دوم بود. این اصلاحات هم‌زمان با نخست‌وزیری علی امینی، اسدالله علم، حسنعلی منصور و امیرعباس هویدا به اجرا درآمد. انقلاب سفید در مرحلهٔ نخست، شامل شش اصل بود که در ششم بهمن ۱۳۴۱ به همه‌پرسی گذاشته شد و به تصویب رسید. این شش اصل شامل: اصلاحات ارضی، ملی کردن جنگل‌ها، فروش سهام کارخانه‌های دولتی، سهمیه کردن کارگران در منافع کارگاه‌ها، اصلاح قانون انتخابات برای حق رأی زنان و ایجاد سپاه دانش برای تعلیمات عمومی بود. (جوادی، ۱۳۵۶: ۳۷).

پس از برگزاری همه‌پرسی اصول شش‌گانهٔ انقلاب سفید، به تدریج اصول دیگری نیز به آن اضافه شد، از جمله انقلاب اداری و آموزشی که سال ۱۳۴۶ به‌عنوان اصل دوازدهم، بر اصول پیشین افزوده شد. همچنین اصل پانزدهم، بر اجباری و رایگان بودن تعلیمات عمومی تأکید می‌کرد و اصل شانزدهم، به موضوع تغذیهٔ رایگان در مدارس می‌پرداخت. ادعا شد که، هدف از انقلاب آموزشی آن بود که استعداد‌های نوجوانان و جوانان شناخته شود و به بهترین شکل به تجلی درآیند. همچنین مقرر شده بود که برنامه‌ریزی آموزشی با بهره‌گیری از آخرین روش‌های علمی و با نگاهی گسترده انجام شود تا نیازهای اجتماعی را به شیوه‌ای مطلوب تحقق بخشد. در این چارچوب، به توسعه تعلیمات فنی و حرفه‌ای نیز

توجه شده بود و برنامه‌های تربیت‌معلم و انطباق آن با نیازهای اجرای انقلاب آموزشی در دستور کار مسئولان آموزش و پرورش قرار داشت. (گیتی‌پور، ۱۳۵۰: ۷۲).

پانزدهم مرداد ۱۳۴۷، نخستین جلسه از سلسله جلسات انقلاب آموزشی در رامسر با حضور محمدرضا پهلوی، نخست‌وزیر، وزرا و مدیران ارشد تشکیل شد و برگزاری آن تا سال ۱۳۵۵، هر سال ادامه یافت. هدف از برگزاری این کنفرانس‌ها، تصویب منشور انقلاب آموزشی و تعیین راهکارهای اجرایی آن اعلام شده بود. از میان مصوبات کنفرانس‌های انقلاب آموزشی رامسر که به آموزش و پرورش نوین اختصاص داشت، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

در نخستین کنفرانس (۱۳۴۷)، «منشور انقلاب آموزشی» تعیین و مقرر شد که برنامه‌های مراکز تربیت‌معلم با شرایط و نیازهای جامعه هماهنگ شود. همچنین بر گسترش آموزش در رشته‌های فنی حرفه‌ای تأکید شد. در دومین کنفرانس (۱۳۴۸)، برنامه‌ریزی بلندمدت برای تغییر نظام آموزشی مدارس بررسی شد. در سومین کنفرانس (۱۳۴۹)، گزارش شد که آموزش و پرورش در مقایسه با آموزش عالی کمتر متحول شده است و نیازمند توجه بیشتری است. در چهارمین کنفرانس (۱۳۵۰)، تصمیم بر آن شد که تلویزیون برنامه‌های آموزشی برای دانش‌آموزان تهیه و پخش کند. همچنین بر توسعه رشته‌های فنی و حرفه‌ای در مدارس از کودک‌یاری گرفته تا برنامه‌نویسی کامپیوتر، تأکید شد.

در پنجمین و ششمین کنفرانس (۱۳۵۱ و ۱۳۵۲)، اجباری شدن آموزش ابتدایی در مناطق شهری و افزایش تعداد دانش‌آموزان مقاطع راهنمایی و دبیرستان گزارش شد. در هفتمین کنفرانس (۱۳۵۳)، به کمبود آموزگار در مقاطع مختلف اشاره شد و بر ضرورت جذب آموزگاران علاقه‌مند به تحول آموزشی تأکید شد. همچنین اعطای مجوز برای تأسیس مدارس ملی و امکان مشارکت بخش خصوصی، مورد بررسی قرار گرفت. در کنفرانس هشتم (۱۳۵۴)، حذف کنکور و احتساب نمرات چند سال پایانی دبیرستان مطرح و اذعان شد مشکلاتی برای اجرای آن وجود دارد. همچنین طرح تغذیه رایگان دانش‌آموزان موفقیت‌آمیز ارزیابی شد. در نهمین کنفرانس (۱۳۵۵)، افزایش تعداد دانش‌آموزان در همه مقاطع تحصیلی به‌ویژه دانش‌آموزان روستایی مثبت قلمداد شد. (بیگدلو؛ شهیدانی، ۱۳۹۶: ۳۶-۳۹).

□ طرح آموزشی ایران^۱

به موازات اجرای مفاد انقلاب آموزشی و اصلاح نظام آموزش و پرورش (که پیش‌تر به آن اشاره شد)، توصیه‌های یونسکو - که از سال ۱۹۷۲/۱۳۵۱ به بعد، نوآوری را شرط لازم برای مواجهه با شرایط متغیر، به‌ویژه در آموزش و پرورش، اعلام کرده بود - به شکل‌گیری

۱. جهت اطلاع از کلیات طرح آموزشی ایران، به پیوست مراجعه کنید.

سازمان «پژوهش و نوسازی آموزشی» سرعت بخشید. قانون تشکیل سازمان مذکور، در تیرماه ۱۳۵۵، به تصویب مجلس شورای ملی و مجلس سنا رسید. بر اساس این قانون، مقرر شد سازمانی ایجاد شود که تمام برنامه‌های آموزشی و درسی را نه بر اساس نظر افراد، بلکه بر پایه پژوهش، تنظیم و اجرا کند. دفاتر تابع سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی عبارت بودند از: تحقیقات سمعی و بصری، کتابخانه‌ها و اسناد و سازمان کتاب‌های درسی. دفتر تحقیقات از سه واحد تشکیل می‌شد: تحقیق و ارزشیابی، برنامه‌ریزی درسی، اساس‌نامه‌ها و آیین‌نامه‌ها. علاوه بر این واحدها، بخش دیگری با عنوان امور مدارس تجربی نیز ایجاد شد. با مروری بر مواد قانونی سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی، وظایف زیر استنباط شد:

- ✓ تحقیق در محتوای برنامه‌های آموزش و پرورش در دوره‌های مختلف تحصیلی با توجه به نیاز کشور

- ✓ تنظیم روش‌های جدید در امتحانات و ارزشیابی

- ✓ تألیف نشریات آموزشی و کمک‌آموزشی برای دانش‌آموزان و معلمان

- ✓ تهیه وسایل آموزشی و تنظیم طرح‌های نوآورانه در زمینه روش‌ها و وسایل آموزشی

- ✓ تربیت کارشناسان آموزش و پرورش و اجرای برنامه‌های کارآموزی برای معلمان

- ✓ همکاری با سازمان رادیو و تلویزیون ملی به منظور تهیه برنامه‌های آموزشی (قانون

تشکیل سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی، ۱۳۵۵)

یکی از طرح‌هایی که در واحد طرح‌ها و بررسی‌های سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی تدوین شد، «طرح آموزشی ایران» بود. این طرح با امضای نخست‌وزیر (امیرعباس هویدا)، وزیر آموزش و پرورش (منوچهر گنجی) و وزیر امور اقتصاد و دارایی (هوشنگ انصاری) به تصویب رسید و سپس در اختیار متخصصان آموزش و پرورش قرار گرفت تا با همکاری بانک جهانی، امکانات مالی لازم برای اجرای آن فراهم شود. پیش از مطرح شدن «طرح آموزشی ایران»، آموزش و پرورش مبتنی بر «سیستم هرمی» در کشور حاکم بود، یعنی دانش‌آموز در خدمت معلم، معلم در خدمت مدیر و مدیر در خدمت نظامنامه آموزش و پرورش و دستورات مافوق بود. در چنین شرایطی، توان ابتکار عمل به شدت کاهش می‌یافت. با اجرای طرح آموزشی ایران، این ابتکار برگردانده می‌شد و همه، در خدمت دانش‌آموز و نسل جوان قرار می‌گرفتند و برای تحقق این هدف برنامه‌ریزی می‌کردند.

از این رو، تأکید شده بود که طرح آموزشی ایران تمامی ابعاد نظام آموزش و پرورش را با حفظ استقلال عمل در برگیرد. این طرح با تکیه بر پژوهش، همه مسائل را با محوریت دانش‌آموز مورد بررسی و واکاوی قرار می‌داد. در واقع همه در خدمت دانش‌آموز و معلم بودند.

هدف از اجرای «طرح آموزشی ایران» به شرح زیر تبیین شده بود:

«پیاده کردن برنامه‌هایی که سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی برای شناخت نارسایی‌های

نظام آموزشی تعیین می‌کند و یافتن و پیشنهاد کردن بخش‌هایی در آموزش و پرورش که تحقیق و تجدیدنظر در آن‌ها لازم است. تعیین مشکلات و نارسایی‌های احتمالی و پیشنهاد راه‌های برطرف کردن این مشکلات و تحقیق مستمر دربارهٔ نیازهای آموزش و پرورش ایران و اجرای آزمایشی طرح‌هایی جهت رفع مشکلات از طرف معلمان ایرانی پیشنهاد می‌شود».

(قانون تشکیل سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی، ۱۳۵۵).

در این راستا «طرح آموزشی ایران»، اطلاعیه و فراخوانی منتشر کرد تا اشخاص علاقه‌مند بتوانند برای مسئولیت گروه آموزشی، ریاست دپارتمان‌های تحصیلی یا برای تدریس در مدارس طرح آموزشی ایران، در آزمون ثبت‌نام کنند. شرکت‌کنندگان باید کمتر از چهل سال سن داشته و دارای شرایط زیر باشند:

الف. علاقه‌مندی

ب. آشنایی به زبان انگلیسی و قبولی در امتحان

ج. آمادگی برای آموزش و اجرای طرح در هر نقطه‌ای که آموزش و پرورش صلاح بداند.

هـ. داشتن روحیه انتقادپذیری و پذیرش اندیشه‌های نو در آموزش و اجرای آن. (راعی،

۱۳۹۹: ۶۳-۶۴)

اعلام فراخوان از سوی «طرح آموزشی» برای جذب متقاضیان، به‌منظور شکل‌گیری «مدارس جامع» انجام شد. این مدارس به «مدارس تجربی» که بعدها شکل گرفتند، شباهت داشتند. در آن زمان، برای مدارس جامع و گروه‌های تخصصی آن‌ها، مدیر و سرپرست تعیین می‌شد و برنامه‌ها به سمت ایجاد این مدارس برای اولین بار، پیش می‌رفت. مسئولان طوری برنامه‌ریزی کرده بودند که بتوانند از این طریق، معلمانی تربیت کنند که وارد پژوهش شوند و از تدریس صرف کتاب‌های درسی فاصله بگیرند. با این روش، کتابخانه‌ها شکل می‌گرفتند و درهایشان به روی دانش‌آموزان گشوده می‌شد.

تعریفی که از سوی «طرح آموزشی ایران» برای ایجاد مدارس تجربی مورد تأیید قرار گرفت، به شرح زیر بود:

«مدرسهٔ تجربی واحدی است که با استفاده از کلیهٔ امکانات لازم و استقلال کامل و وسعت عمل در کار خود، به بررسی و ارزیابی برنامه‌ها، روش‌ها، وسایل و مواد آموزشی موجود می‌پردازد. باید برای یافتن برنامه‌ها، روش‌ها، وسایل و مواد آموزشی و کمک آموزشی مؤثرتر اقدام کند و نتایج را به سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی گزارش کند». (طرح آموزشی ایران، ۱۳۵۹).

مسئولان اجرای طرح آموزشی پس از ثبت‌نام، اطلاع دادند که داوطلبان برای شرکت در آزمون زبان و مصاحبه حاضر شوند. پس از انجام این مراحل در استان‌های مختلف و اعلام اسامی پذیرفته‌شدگان، دوره‌های توجیهی و آموزشی جامع و مفصلی در ایران و خارج از کشور (آمریکا، انگلستان و اسکاتلند) برگزار شد. زمانی که «طرح آموزشی ایران» پیشنهاد

ایجاد مدارس تجربی را مطرح کرد، در مسیر اهدافی بود که به انتخاب‌شده‌ها آموزش داده بود، هرچند ابعاد آن متفاوت بود. بدین ترتیب، تدوین اساسنامه مدارس جامع، به تدوین اساسنامه مدارس تجربی منتهی شد. پس از آن، علاقه‌مندان نظیر توران میرهادی و منصوره راعی و افرادی که متخصص و صاحب تجربه در آموزش و پرورش بودند، با این طرح همکاری کردند. (میرهادی، ۱۳۹۷: ۴۸).

«طرح آموزشی ایران» زیر نظر مستقیم وزیر آموزش و پرورش بود و با تصویب اساسنامه مدارس تجربی، وارد مرحله تأسیس این مدارس شد. زمانی که شورای مدارس تجربی شکل گرفت، افرادی که دوره‌های آموزشی را با موفقیت گذرانده بودند، با حکم مستقیم وزیر، مشغول به کار شدند؛ به این ترتیب، گروهی از برگزیدگان برای فعالیت در مدارس تجربی انتخاب شدند.

علاوه بر «مجتمع غیردولتی تجربی فرهاد» در منطقه سه تهران به مدیریت توران میرهادی که به عنوان مجتمع تجربی پیشاهنگ یا پیشرو انتخاب شده و قرار بود سایر مدارس تجربی از سبک و سیاق آن تبعیت کنند، «مجتمع تجربی زیباشهر» در کوی کن، به سرپرستی منصوره راعی و «مجتمع روش نو» در امیرآباد، به سرپرستی عباس یمینی شریف به «طرح آموزشی ایران» پیوسته بودند. همچنین «مجتمع دولتی مترجم‌الدوله» در خیابان شوش از جمله مدارس عادی بود که به عنوان مدرسه تجربی انتخاب شده بود. مجتمع‌های تجربی دیگری نیز در تبریز، اهواز، اصفهان و مشهد دایر شده بودند. در مشهد یک دبیرستان پسرانه تجربی و یک مرکز تربیت معلم تجربی فعالیت می‌کرد. در اهواز دبیرستان پسرانه تجربی و در تبریز هم دبیرستان پسرانه و دبیرستان دخترانه تجربی دایر شده بود. همچنین در اصفهان یک مرکز تربیت معلم تجربی و یک دبستان و راهنمایی دخترانه تجربی راه‌اندازی شد.

بنابراین، «طرح آموزشی ایران» با هدف پایان دادن به مشکلات نظام آموزش و پرورش و ایجاد مدارس تجربی در برخی استان‌ها و واحدهای آموزشی اجرا شد. پس از آن، نقاط قوت و ضعف طرح مشخص شد و در آستانه اجرای آن در سراسر کشور قرار داشت که با وقوع انقلاب اسلامی و تغییر فضای سیاسی و اجتماعی کشور، از اولویت‌های نظام آموزشی خارج شد و اجرای آن متوقف گردید و پرونده آن مختومه اعلام شد. در سال‌های بعد نیز این طرح هیچ‌گاه به شکل اولیه احیا نشد.

در ادامه، برخی از ویژگی‌ها و نتایج طرح آموزشی ایران از جنبه‌های مختلف تحلیل و بررسی می‌شود:

□ شیوه انتخاب همکاران

به دلیل اینکه اجرای «طرح آموزشی ایران» زیر نظر مستقیم وزیر آموزش و پرورش و معاون پژوهشی وزارتخانه بود، از ابتدا بر گزینش افرادی تأکید شد که صلاحیت لازم

برای مشارکت در این طرح را داشته باشند. به عبارت دیگر، تلاش بر این بود تا علاقه‌مندانی جذب شوند که مشتاق خدمت به دانش‌آموزان باشند، نه کسانی که تبعیت از الزامات نظام آموزشی حاکم را بر پرورش خلاقیت و نوآوری جوانان و نوجوانان ترجیح دهند؛ بنابراین شایستگی‌های لازم به‌منظور آغاز همکاری با طرح و گذراندن دوره‌های آموزشی، در چندین مرحله مورد سنجش و احراز قرار گرفت.

یکی از مؤلفه‌های مهم که مجریان طرح مدنظر داشتند، روحیه انتقادپذیری معلمان در تمام مقاطع تحصیلی بود. در آن سال‌ها نظام آموزش و پرورش حاکم، در برابر انتقاد انعطاف کمی داشت و به تبع، تقریباً تمام معلمان نیز متأثر از این نظام آموزشی که در کشور جا افتاده بود، به باورهای راسخ در روش‌های آموزش رسیده بودند و در برابر تغییر، مقاومت می‌کردند؛ بنابراین پذیرش اندیشه‌های نو در نظام آموزشی، یکی از معیارهای اساسی برای گزینش متقاضیان بود.

علاوه بر این، تلاش شد تا تنها معیارها و ضوابط مشخص، مبنای گزینش همکاران طرح قرار گیرد. این تلاش در جلسات مصاحبه با معلمان مشهود بود. منصوره راعی که از دبیران مشتاق اجرای نظام‌های نوین آموزشی و از همکاران طرح آموزشی ایران بود و بعدتر به سرپرستی مجتمع تجربی زیباشهر منصوب شد، روایت زیر را از رعایت ضوابط در گزینش همکاران طرح ارائه می‌دهد:

«پس از ثبت‌نام در طرح آموزشی خبر دادند که برای مصاحبه بروم. شیوه مصاحبه آنان شیوه‌ای متفاوت بود. در واقع به روابط کاری نداشتند و ضوابط را مدنظر قرار می‌دادند. من یک روز سر کلاس در دبیرستان نرفتم و در اختیار گروه طرح آموزشی بودم. علی‌اکبر مرعشی، مدیرکل آموزش سمعی - بصری، سیمین‌دخت افضلی و علی رووف کاتب جزو کسانی بودند که با متقاضیان مصاحبه می‌کردند. جلسه خیلی خوبی بود و عکس‌العمل و رفتار ما را مشاهده می‌کردند. آنجا تنها جایی بود که دیدم انتخاب آن‌ها بر اساس ارزشیابی دقیق است.» (راعی، ۱۳۹۹: ۶۴).

با توجه به اینکه جذب افراد علاقه‌مند به همکاری با طرح آموزشی، در تمام رشته‌ها و برای کلیه مقاطع تحصیلی انجام می‌گرفت، در آزمون‌های کتبی و مصاحبه‌ها به ملاحظات ویژه هر درس توجه می‌شد. همچنین، آموزش‌هایی ویژه داوطلبان مدیریت مدارس تجربی پیش‌بینی شده بود؛ به‌طور مثال، بیاموزند که چگونه از امکانات موجود به شکل مناسب استفاده کنند، برای کتابخانه مدرسه، روش‌های خلاقانه طراحی نمایند و بهره‌مندی عادلانه دانش‌آموزان از کارگاه‌ها و آزمایشگاه‌ها را برنامه‌ریزی کنند.

تسلط بر زبان انگلیسی نیز یکی از معیارهای انتخاب افراد به‌شمار می‌رفت. از آنجا که برنامه‌ریزی شده بود افراد منتخب برای گذراندن دوره‌های آموزشی به کشورهای انگلستان، اسکاتلند و آمریکا اعزام شوند، از این رو، لازم بود برای بهره‌گیری از دانش جدید در حوزه تعلیم و تربیت، تسلط کافی بر زبان انگلیسی داشته باشند. به عبارتی، متقاضیان علاوه بر

شرکت در آزمون کتبی انگلیسی، در مصاحبه نیز از نظر تسلط بر زبان دوم، مورد ارزیابی قرار می‌گرفتند.

▣ ضوابط مدارس تجربی

در جلسات مصاحبه با متقاضیان و سپس در دوره‌های آموزشی، بر این نکته تأکید می‌شد که همکاران طرح می‌بایست به‌صورت تمام‌وقت در خدمت اهداف «طرح آموزشی ایران» باشند و هیچ‌گونه همکاری موازی با سایر مدارس یا آموزشگاه‌های غیر از مدارس تجربی نداشته باشند. مجریان نیز با اطمینان کامل، اعتبارات لازم را در اختیار آنان قرار داده بودند تا بتوانند تمام تمرکز خود را معطوف به اهداف طرح کنند. در ضوابط مدارس تجربی چنین تصریح شده بود:

«کادر اداری و آموزشی مدارس تجربی تمام‌وقت خواهند بود و ساعات‌های اضافه بر ساعات‌های موظف آنان، جهت کمک به اجرای طرح‌های تحقیق و تهیه گزارش‌های مربوطه، اختصاص خواهد یافت». (ضوابط مدارس تجربی، ۱۳۵۶).

معلمان موظف شدند که از تدریس صرف پرهیز کنند و با جلب مشارکت دانش‌آموزان، آنان را در فعالیت‌های آموزشی کلاس سهیم سازند. دبیران با بهره‌گیری از نکاتی که در دوره‌های آموزشی از متخصصان تعلیم و تربیت آموخته بودند، روش‌های کارآمدی برای جلب مشارکت دانش‌آموزان ابداع کردند. به این ترتیب، به تدریج از نظام معلم‌محوری فاصله گرفتند، به نیازهای دانش‌آموزان توجه کردند و پس از شناخت این نیازها، در روش‌های تدریس خود بازنگری به‌عمل آوردند. عبدالحسین نفیسی، متخصص آموزش و پرورش، در این باره چنین اشاره کرده است:

«اجرای طرح آموزشی و ایجاد مدارس تجربی می‌توانست زمینه‌ای مناسب برای ارتقای تدریجی کیفیت در آموزش و پرورش ایران فراهم آورد و به‌ویژه برای شکل‌گیری بهتر دوره متوسطه با برنامه درسی منعطف‌تر و سازگارتر با شرایط محلی و نیازهای منطقه‌ای و منطبق‌تر با علاقه و استعداد دانش‌آموزان مؤثرتر باشد». (جعفریان، ۱۳۹۷: ۱۵۳).

تهیه گزارش‌های هفتگی از اجرای برنامه‌ها جزو ضوابط به‌شمار می‌رفت. افزون بر این، متقاضیان پیش از آن نیز در دوره‌های آموزشی، ملزم به نگارش مستمر گزارش‌ها بودند. این گزارش‌ها از سوی متخصصان نقد می‌شد و به‌عنوان دستاوردهای حاصل از اجرای «طرح آموزشی ایران»، نگهداری می‌شد. همچنین گزارش معلمان در دوران آموزش ضمن خدمت، با گزارش عملکرد آنان در زمان تدریس در مدارس تجربی مقایسه می‌شد تا میزان به‌کارگیری عملی آموخته‌ها در کلاس درس سنجیده شود. همین فرایند ارزیابی برای مدیران مدارس، رؤسای گروه‌های آموزشی، سرپرستان مشاوره و راهنمایی و تکنولوژیست‌های آموزشی نیز اجرا می‌شد.

ناگفته نماند پیش‌بینی شده بود که بخشی از آموزش‌ها به‌صورت آموزش ضمن خدمت در دوران تدریس معلمان در مدارس تجربی ارائه شود. حتی در تابستان پس از اجرای «طرح آموزشی ایران» در سال ۱۳۵۶، مقرر شده بود بازآموزی‌های تکمیلی برای آنان در خارج از کشور برگزار گردد. در ضمن همان‌طور که اشاره شد، تمام مدارس تجربی موظف شدند با مجتمع غیردولتی فرهاد هماهنگ باشند و از توصیه‌های مدیر آن بهره‌مند شوند. (راعی، ۱۳۹۹: ۷۵).

□ دوره‌های آموزشی

معلمان و دبیران متقاضی مشارکت در اجرای طرح آموزشی، از مناطق مختلف آموزش و پرورش استان‌ها و شهرهای سراسر کشور انتخاب شده بودند تا در این طرح، همکاری کنند. از این‌رو، لازم بود در جلسات توجیهی و آموزشی با دیدگاه‌های هم آشنا شوند تا پس از پایان دوره بتوانند در اجرای راهکارهای عملی برای تغییر نظام آموزشی بایکدیگر مشورت کنند. این ضرورت به‌ویژه از آنجا ناشی می‌شد که تعدادی از متقاضیان برای مدیریت مجتمع‌ها و مدارس تجربی انتخاب شده بودند و می‌بایست همکاری نزدیکی با معلمان داشته باشند.

کیفیت دوره‌های آموزشی در ایران و خارج از کشور، به‌گواه همکاران طرح آموزشی و اشخاصی که در مدت فعالیت مدارس تجربی در آن‌ها مشغول بودند، در سطح مطلوبی قرار داشت. به‌طور مثال، دوره‌های «تلویزیون آموزشی» را در سازمان رادیو و تلویزیون ملی گذراندند و سپس به‌طور فعال با این سازمان، برای تولید برنامه‌های درسی برای دانش‌آموزان همکاری کردند. همچنین حضور در مدارس عشایری و بهره‌گیری از تجربیات محمد بهمن‌بیگی، بنیان‌گذار آموزش و پرورش عشایری، آموزه‌های ارزشمندی برایشان به‌ارمغان آورد.

گفتنی است برای معلمان و مدیران مجتمع‌ها، دوره‌های خلاقیت برگزار می‌شد تا با شرکت در آن‌ها، به‌افرادی خلاق، پویا و اهل تفکر و پژوهش مداوم تبدیل شوند. برای آموزش این دوره‌ها نیز از مجرب‌ترین مدرسان بهره‌گرفته شد؛ چراکه در دهه ۱۳۵۰، مباحث خلاقیت در نظام آموزشی کشورهای اروپایی و آمریکا برای معلمان نهادینه شده بود و بسیاری از متخصصان به نظریه‌پردازی در جزئیات خلق این ایده‌ها می‌پرداختند. (میرهادی، ۱۳۹۷: ۶۵).

علاوه بر این، مقرر شده بود درس‌های جدیدی به برنامه درسی مقاطع مختلف تحصیلی افزوده شود، به‌ویژه آموزش‌های مربوط به «مهارت زندگی» یا «کیفیت زندگی» که در برخی از بخش‌ها برای دانش‌آموزان دختر و پسر به تفکیک طراحی شده بود. تعدادی از مدیران و آموزگاران داوطلب، برای فراگیری این مهارت‌ها، به انگلستان اعزام شدند تا زیر نظر متخصصان، روش‌های تدریس این درس‌ها را بیاموزند. همچنین دوره‌های آموزشی

عملی «کیفیت زندگی» که به مشاغل مختلف اختصاص داشت، در اصفهان، شیراز و اهواز برگزار شد. افرادی که دوره‌های نظری و عملی این مهارت‌ها را گذرانده بودند، پس از آن در مدارس تجربی، با مشارکت هوشمندانه در طراحی کارگاه‌ها، آزمایشگاه‌ها و اردوهای آموزشی، رضایت مجریان را جلب کردند.

ناگفته نماند کار عملی برخی از درس‌ها در دوره‌های آموزشی خارج از کشور گنجانده شده بود. معلمان با رؤسای مناطق، مدیران مدارس و معلمان دیدار داشتند، در کلاس‌های درس حاضر می‌شدند و آموخته‌های خود را به شکلی حرفه‌ای ارائه می‌کردند. در ضمن با توجه به اینکه مسئولیت برگزاری دوره‌های آموزشی مدیران مدارس بر عهده شورای فرهنگی بریتانیا بود، برنامه‌ریزی شده بود که آنان در کلاس‌های این شورا نیز شرکت کنند. گردانندگان دوره‌ها نیز از میان اعضای باتجربه شورای فرهنگی بریتانیا بودند و برای هربخش اعم از ریاضیات، علوم زیستی، فیزیک، آموزش ابتدایی، تربیت معلم، برنامه‌ریزی و امتحانات، یک گرداننده به صورت جداگانه معرفی شده بود. (رووف کاتب، ۱۳۸۴).

▣ رهیافت‌های مدارس تجربی

گرچه دوران فعالیت مدارس تجربی کوتاه بود و به صورت عملی از بهمن ۱۳۵۵ آغاز شد و تا شهریور ۱۳۵۷ ادامه یافت، این مدارس به نتایجی مهم دست یافتند. از جمله این نتایج می‌توان به آزمون روش‌های نوین تدریس و ارزشیابی، تمرکز بر تربیت همه‌جانبه دانش‌آموزان (نه فقط آموزشی درسی)، مشارکت فعال‌تر معلمان، دانش‌آموزان و اولیا در مدیریت مدرسه و ایجاد محیطی برای پرورش خلاقیت، مسئولیت‌پذیری و مهارت‌های زندگی اشاره کرد.

مدارس تجربی با حذف یا کاهش تمرکز بر نمره محوری و جایگزینی آن با ارزشیابی توصیفی، استفاده از طرح‌های گروهی و کارهای عملی و مشارکتی، استقلال نسبی در انتخاب محتوا و روش‌های آموزشی و ارتباط نزدیک‌تر با جامعه و محیط پیرامون، تلاش داشتند نظام آموزشی کشور را در مقاطع مختلف تحصیلی دگرگون کنند.

یافته‌های حاصل از ایجاد مدارس تجربی در دو بخش خلاصه می‌شود: تغییر روش تدریس درس‌های پیشین و نیز درس‌های جدیدی بود که در جریان اجرای طرح به برنامه‌های درسی مقاطع ابتدایی و راهنمایی و متوسطه افزوده شد. در آموزش درس‌هایی مانند ریاضیات، علوم، زبان انگلیسی و ... از روش‌های نوین در آن سال‌ها استفاده شد، به‌ویژه اینکه با کمک بانک جهانی میزها و نیمکت‌ها، استاندارد و آزمایشگاه‌ها تجهیز شده بودند. همچنین برای هر درس، سرگروه تعیین شده بود تا معلمان، شیوه‌هایی را که در دوره‌های آموزشی فراگرفته بودند در مباحثه با یکدیگر به بوته آزمایش بگذارند.

معلمان و مدیران همکار در طرح آموزشی نیز تجربه‌های مفیدی در آموزش درس‌های جدید کسب کردند. همان‌طور که اشاره شد، «کیفیت زندگی» یکی از این درس‌ها و عنوان

مجموعه‌ای از مهارت‌های زندگی بود که متناسب با مقطع تحصیلی دانش‌آموزان طراحی شده بود. دانش‌آموزان در ساخت تخته‌های کلاس مشارکت داشتند، باغچه‌های مدرسه را درست می‌کردند و گل و درخت می‌کاشتند. آن‌ها در تجهیز کارگاه‌ها نقش داشتند و خانواده‌هایشان را نیز به مشارکت تشویق می‌کردند.

کتابخانه‌های مدارس ساماندهی شدند و کتاب‌های زیادی توسط خانواده‌ها اهدا شد. با اینکه پست کتابدار در نظام اداری آموزشگاه‌ها تعریف نشده بود، کتابداران علاقه‌مند به فعالیت در مدارس، در ساماندهی کتابخانه‌ها مشارکت داشتند و به اولیای مدارس کمک نمودند.

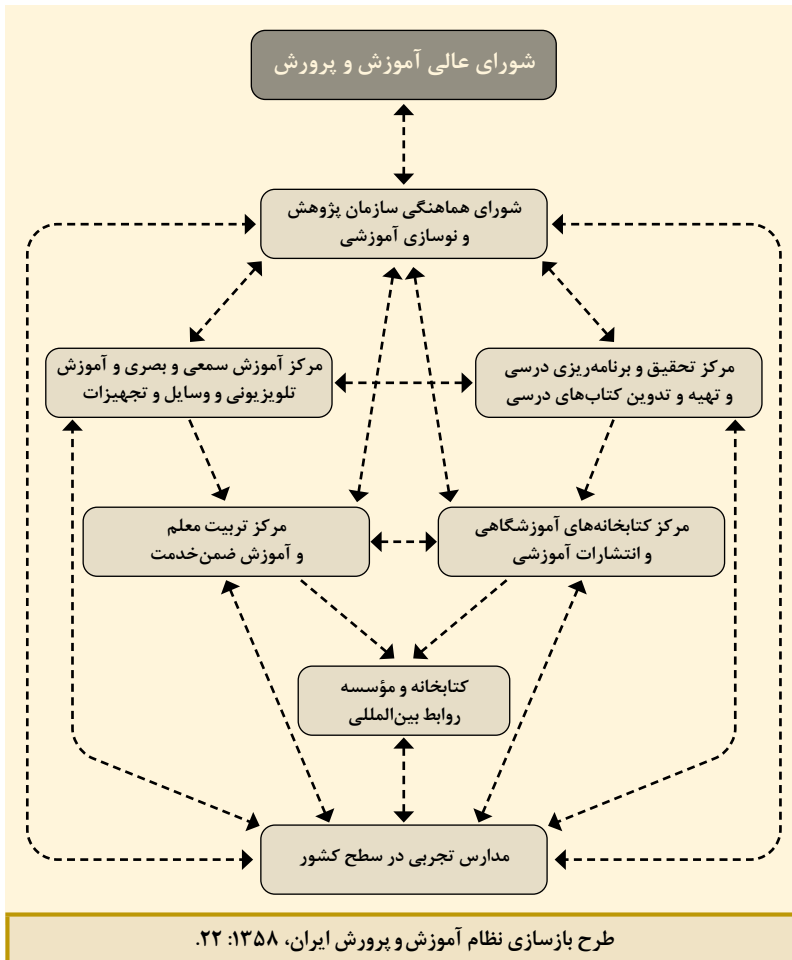
یکی از نکات مهم در بازخوردهای اجرای طرح این بود که دانش‌آموزان به دلیل علاقه‌مندی، پایه‌پای معلمان و مدیران در مدرسه فعالیت می‌کردند؛ خودشان می‌ساختند، سامان می‌دادند و آماده می‌کردند، در نتیجه قدر و ارزش آن را می‌دانستند و در حفظ آن می‌کوشیدند. از این طریق، شیوه‌های مشاهده‌گری و پژوهش تیمی در دانش‌آموزان تقویت شد و هدف اصلی طرح، یعنی تبدیل نظام آموزگارمحور به دانش‌آموزمحور، محقق گردید. همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، تجربه اجرای طرح آموزشی و تأسیس مدارس تجربی کوتاه بود، اما در قالب انجمن‌های علمی تداوم یافت. پیشنهاد ایجاد «انجمن پژوهش‌های آموزشی پویا» که هم‌زمان با اجرای طرح آموزشی از سوی توران میرهادی مطرح شد، نمونه‌ای از همین انجمن‌ها است. این انجمن بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، برای اینکه نیروهای آموزش‌دیده برای کار در مدارس تجربی از هم نپاشند، تجربه آنان به‌روز شود و به‌گونه‌ای دیگر امتداد یابد، به‌طور فعال به مسیر خود ادامه داد.

«انجمن پژوهش‌های آموزشی پویا» در سال ۱۳۵۶، به همت معلمان و کارشناسان طرح آموزشی شکل گرفت و فعالیت‌های آموزشی خود را آغاز کرد. اساسنامه جدید آن پس از انقلاب، با تغییراتی تدوین شد. مهم‌ترین اهداف آن عبارت بود از: کمک به بهبود وضعیت آموزش و پرورش از نظر روش‌های آموزشی، محتوای کتاب‌های درسی و شیوه‌های ارزشیابی از طریق انجام پژوهش، تشکیل سمینارها، تألیف و ترجمه منابع و کمک به توانمندسازی معلمان و مدیران». (انجمن پژوهش‌های آموزشی پویا، ۱۳۷۵).

حاصل نشست‌ها و جلسات اعضای انجمن، به تهیه «طرح بازسازی نظام آموزش و پرورش ایران» منتهی شد. هیئت مدیران انجمن یک نسخه از این طرح را به غلامحسین شکوهی، وزیر آموزش و پرورش و نسخه دیگری را در نهم اردیبهشت ۱۳۵۸ برای یدالله سبحانی، معاون نخست‌وزیر، در طرح‌های انقلابی ارسال کردند.

مدتی از ارائه این طرح نگذشته بود که روزنامه کیهان در اردیبهشت ۱۳۵۸، آن را با عنوان طرحی که از سوی کارشناسان مدارس تجربی به نخست‌وزیری پیشنهاد شده بود، منتشر کرد. طرح در سه قسمت منتشر شد: هجدهم اردیبهشت با عنوان «طرحی برای بازسازی نظام آموزش و پرورش ایران»، نوزدهم اردیبهشت با عنوان «چگونه می‌توان

آموزش و پرورش را از سیاست‌های استعماری رهنماید» و بیستم اردیبهشت با عنوان «نظام اداری غلط، آموزش و پرورش را ناتوان کرده است.» همچنین، روزنامه آیندگان در دو شماره (هفتم و هشتم خرداد ۱۳۵۸)، این طرح را با عنوان «آموزش و پرورش بر اساس حاکمیت مردم و هوای تازه برای مدرسه‌ها» منتشر کرد. البته وزارتخانه آموزش و پرورش هیچ عکس‌العملی نسبت به این طرح نشان نداد و بعدتر، دردوران ریاست جمهوری محمدعلی رجایی، طرحی بر مبنای آن تهیه شد.

نکته‌ای که از «طرح بازسازی نظام آموزش و پرورش ایران» برمی‌آید، این است که محتوای آن، در ادامه و هم‌راستا با اهداف همان «طرح آموزشی ایران» است. این طرح بر اصول زیر استوار بود:

✓ حاکمیت مردم و دموکراسی، بدین شکل که نظام هرمی اداری و آموزشی کنونی واژگون شود و برعکس، در خدمت نسل جوان و نوجوانان قرار گیرد و از نیازمندی‌های آنان تبعیت نمایند. در واقع بر مبنای این اصل، از یک طرف، معلم در خدمت شاگرد و مدیر در خدمت معلم و شاگرد و اداره در خدمت واحدهای آموزشی قرار می‌گرفت. از طرف دیگر، این اصل ایجاب می‌کرد که مردم هر محله، منطقه، شهر و شهرستان در امر آموزش و پرورش و واحدهای آموزشی مشارکت فعال داشته باشند.

✓ پرورش افرادی مبتنی بر تغییر نظام ارزش‌ها، بدین معنا که نابرابری‌های آموزشی و آموزش و پرورش طبقاتی از میان برداشته شود و استفاده مساوی از امکانات برای همه قشرها در سراسر مملکت در نظر گرفته شود.

✓ آگاهی و حقیقت‌جویی، بدین صورت که نسل جوان در برخورد عقاید رشد کند و به مطالعه انتقادی و خلاق عادت داده شود و معلومات آن‌ها تنها به کتاب‌های درسی محدود نشود. همچنین سطح آگاهی معلم‌ها و دانش‌آموزان در همکاری و همفکری بر طبق اصول صحیح ارتقاء یابد و محیط کلاس‌ها و روش تدریس دگرگون شود.

✓ اصالت و شرافت کار، بدین منظور که مسئولیت‌های مختلف در مدرسه به دانش‌آموزان سپرده شود. مثل پاکسازی محیط، توزیع روزنامه و محافظت از گیاهان. بدین ترتیب آموزش از شکل غیرفعال و صرفاً فکری و نظری به حالتی فعال و دائمی بدل می‌شد.

✓ مشارکت مردم در امر تأمین فضای مورد نیاز هر منطقه و جبران عقب‌ماندگی دانش‌آموزان از طریق جلب همکاری اولیاء و تشکیل کلاس‌های جبرانی.

✓ آموزش‌های تربیت معلم، بدین صورت که مؤسسات تربیت معلم در تمام سطوح بهترین و آگاه‌ترین هیئت‌های آموزشی را به کار گیرند و از فعال‌ترین واحدهای آموزشی باشند. در ضمن رفاه معلمان به شکلی تأمین شود که جوانان به معلمی روی آورند (روزنامه کیهان، ۱۳۵۸: ۳-۵).

در «طرح بازسازی نظام آموزش و پرورش ایران» تغییراتی در ارتباط با مقاطع تحصیلی پیشنهاد شد و تأکید گردید که توجه بیشتری به کلاس‌های پایه، شامل آمادگی و اول و دوم ابتدایی مبذول شود؛ همچنین توصیه شده بود که دانش‌آموزان خواندن و نوشتن را به زبان رایج منطقه خودشان بیاموزند و زبان فارسی را به صورت گفتاری فراگیرند، چرا که در سال‌های بعد طبیعتاً زبان فارسی نوشتاری را خواهند آموخت.

علاوه بر این، در زمینه تألیف کتاب‌های درسی نیز برنامه‌هایی ارائه شد که مبتنی بر آموزه‌های «طرح آموزشی ایران» بود. در این برنامه‌ها بر تهیه کتاب‌های درسی متناسب با ویژگی‌های دانش‌آموزان هر منطقه تأکید شد. به عبارت دیگر، برنامه‌های درسی متحدالشکل در سطح کشور، حدود ۸۰ درصد کل برنامه را تشکیل دهند و ۲۰ درصد آن به برنامه‌های منطقه‌ای برای دانش‌آموزان اختصاص یابد. به‌طور مثال آشنایی با تاریخ منطقه و سوابق و

تغییرات شهرنشینی و آشنایی با آداب و رسوم و اصطلاحات هر منطقه، در برنامه‌های درسی گنجانده شود. (روزنامه کیهان، ۱۳۵۸: ۹-۱۱).

نکته مهم دیگری که از طرح مذکور در مورد نظام تربیت معلم استنباط می‌شود، توجه به بازآموزی مستمر معلمان و مدیران است. این بازآموزی شامل برنامه‌های ثابت تربیت معلم و همچنین برنامه‌های موقت می‌شود. برنامه‌های ثابت از دانشسرا شروع می‌شود و تا تربیت معلم و دانشگاه ادامه می‌یابد. برنامه‌های موقت نیز سمینارها و کارگاه‌های آموزشی ضمن خدمت را در بر می‌گیرد. علاوه بر این، در همه اشکال بازآموزی معلمان و مدیران، پیشنهاد شد از تجربیات معلمان و مدیران مجرب بازنشسته و انجمن‌های معلمان بهره‌گیری شود. (روزنامه کیهان، ۱۳۵۸: ۶-۸).

در بخش تغییرات لازم در نظام اداری وزارت آموزش و پرورش، همان پیشنهادات «طرح آموزشی ایران» ارائه شد. در واقع، اصلاحات با هدف ساده‌سازی و ثبات بخشی به نظام اداری، تفویض اختیار و مسئولیت‌پذیری، تعیین حوزه‌های متمرکز و غیرمتمرکز و تنظیم طرح‌های درازمدت به عنوان مسائل اساسی آموزش و پرورش مطرح گردید. به عبارت دیگر، پیشنهاد شد که وزارتخانه فعالیت‌های ستادی را متمرکز کند؛ هدف‌های کلی و مقطعی و خط‌مشی عمومی برای تمام کشور را تنظیم کند و نیز برنامه‌ها و کتاب‌های درسی برای تمام مقاطع و دوره‌های تربیت معلم و آموزش ضمن خدمت را تدوین کند. (روزنامه کیهان، ۱۳۵۸: ۳-۷).

نتیجه

با توجه به مطالب مطرح شده در زمینه اجرای طرح آموزشی ایران و ایجاد مدارس تجربی و تداوم دستاوردهای آن پس از تعطیلی طرح، نتایج زیر استنباط شد:

✓ «طرح آموزشی ایران» در امتداد انقلاب اداری و آموزشی و به منظور ارتقای سطح نظام آموزش و پرورش پیشنهاد و اجرا شد. این طرح به همه مسائل آموزش و پرورش بر مبنای پژوهش توجه داشت و در پی جذب معلمان بود که از تدریس صرف کتاب‌های درسی فاصله بگیرند.

✓ هدف اصلی اجرای «طرح آموزشی ایران»، تغییر نظام آموزشی از سیستم هرمی و نظام معلم‌محوری به نظام دانش‌آموز‌محوری و خدمت به نوجوانان و جوانان بود. به کارگیری بهترین متخصصان برای تدریس در مراکز تربیت معلم نیز در این طرح، حائز اهمیت ارزیابی شد.

✓ انتخاب همکاران طرح آموزشی صرفاً بر مبنای ضوابط و احراز شایستگی‌های لازم صورت گرفت و دوره‌های آموزشی متقاضیان در داخل و خارج از کشور، از سطح بالایی برخوردار بود.

✓ پس از انقلاب اسلامی، تجربه اجرای طرح آموزشی و فعالیت مدارس تجربی، در قالب انجمن‌های علمی در حوزه آموزش و پرورش تداوم یافت. همچنین طرح بازسازی نظام آموزش و پرورش در راستای اهداف طرح آموزشی، به آموزش و پرورش پیشنهاد شد.

□ پیوست □

کلیات طرح آموزشی ایران

تهیه و تدوین «طرح آموزشی ایران» نخستین بار، در سال ۱۳۵۳، در واحد طرح‌ها و برنامه‌های وزارت آموزش و پرورش مطرح شد. این طرح با هدف بازنگری در ساختار و محتوای نظام آموزشی ایران از سوی متخصصان تعلیم و تربیت پیشنهاد گردید و مراحل کارشناسی و بررسی آن زیر نظر منوچهر گنجی (وزیر وقت آموزش و پرورش) و محمدعلی امیری (معاون پژوهشی وزارتخانه) طی شد. طرح نهایی در سال ۱۳۵۴ به تصویب شورای عالی آموزش و پرورش رسید و مقرر شد برای تأمین مالی آن با بانک جهانی همکاری شود. با وجود آنکه پس از تصویب طرح، مراحل مقدماتی اجرای آن، از جمله انتشار اطلاعیه و فراخوان برای جذب مدیران و آموزگاران علاقه‌مند به همکاری، انجام شد، ولی اجرای عملی آن به سال ۱۳۵۵ و پس از تأسیس «سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی» (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی کنونی) موکول شد.

پس از تأسیس سازمان جدید، واحد طرح‌ها و برنامه‌های وزارت آموزش و پرورش، به‌عنوان واحد اساسی این سازمان، به فعالیت خود ادامه داد. محمدعلی امیری نیز که از ابتدای تدوین طرح در جریان مفاد آن قرار داشت و نسبت به ضرورت‌های نهادینه‌سازی ساختارهای آموزشی آگاهی یافته بود، با پذیرش ریاست سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی، مسیر اجرای عملی این طرح را هموار ساخت. در واقع، تصویب طرح آموزشی ایران و نیازهای برخاسته از اجرای مراحل مقدماتی آن، نقشی تأثیرگذار در شکل‌گیری سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی و تصویب اساسنامه‌اش در مجلس شورای ملی و مجلس سنا داشت.

هدف اصلی از تدوین این طرح، برنامه‌ریزی برای تغییر شکل نظام آموزش و پرورش از مدل «هرمی» به مدل «مشارکتی و بر پایه پژوهش» بود. تا پیش از آن، در سیستم هرمی حاکم، دانش‌آموز در خدمت معلم، معلم در خدمت مدیر و مدیر در خدمت نظامنامه آموزش و پرورش بود. اما در طرح جدید، مقرر شد که همه در خدمت دانش‌آموز و نسل جوان باشند. ساختار اجرایی این طرح شامل موارد زیر بود:

✓ انتخاب تعدادی از مدارس در مناطق مختلف کشور به‌عنوان مدارس تجربی؛

✓ تصویب اساسنامه و تشکیل شورای مدارس تجربی؛

- ✓ جذب کادر آموزشی (مدیر، معاون، رئیس گروه و معلم) علاقه‌مند به همکاری با طرح آموزشی ایران و فعالیت در مدارس تجربی از طریق برگزاری آزمون و مصاحبه؛
- ✓ برنامه‌ریزی دوره‌های آموزشی برای پذیرفته‌شدگان در داخل و خارج از کشور؛
- ✓ اجرای اهداف طرح آموزشی ایران در مدارس تجربی برای محک‌زدن نوآوری‌های آموزشی پیش‌بینی شده در طرح؛
- ✓ بررسی عملکرد مدارس تجربی از سوی سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی در راستای گسترش این طرح در کلیه مدارس کشور.

منابع

۱. ابوحمزه، احمد (۱۳۹۹)، «بررسی تحلیلی قوانین آموزش و پرورش ایران در یک‌صد سال اخیر»، رساله دکتری، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پژوهشکده علوم تاریخی.
۲. اشرف، احمد و علی بنوعزیزی (۱۳۸۶)، طبقات اجتماعی، دولت و انقلاب در ایران، ترجمه سهیلا ترابی فارسانی، تهران: نیلوفر.
۳. انجمن پژوهش‌های آموزشی پویا (۱۳۷۵)، بازیابی شده در آبان ۱۴۰۴، از: <https://ketabak.org>
۴. بهتاش، علی محمد (۱۳۶۷)، بررسی آثار و نتایج انقلاب سفید: به مناسبت نخستین دهه انقلاب، تهران: چاپخانه زیبا.
۵. بیگلرلو، رضا و شهاب شهیدانی (۱۳۹۶)، تحلیل نوسازی نظام آموزشی ایران در دهه ۱۳۴۰ و اوایل دهه ۱۳۵۰ (با تأکید بر کنفرانس انقلاب آموزشی رامسر). تاریخ ایران، دوره ۱۰، شماره ۳: ۲۵-۴۴.
۶. جعفریان، علی اصغر (۱۳۹۷)، در مسیر توسعه و آموزش (نگاهی به نیم قرن تلاش عبدالحسین نفیسی)، تهران: افست.
۷. جودت، حسین (۱۳۵۶)، از انقلاب مشروطیت تا انقلاب شاه و ملت. تهران: درخشان.
۸. راعی، منصوره (۱۳۹۹)، راه روشن: مصاحبه تاریخ شفاهی با منصوره راعی، مصاحبه، تدوین و پژوهش پیمان صالحی، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
۹. روزنامه کیهان، «طرحی برای بازسازی نظام آموزش و پرورش ایران»، شماره ۱۰۶۹۷، ۱۸ اردیبهشت ۱۳۵۸: ۳-۷.
۱۰. روزنامه کیهان، «نظام اداری غلط، آموزش و پرورش را ناتوان کرده است»، شماره ۱۰۶۹۹، ۲۰ اردیبهشت ۱۳۵۸: ۵-۸.
۱۱. روزنامه کیهان، «چگونه می‌توان آموزش و پرورش را از سیاست‌های استعماری رها کرد»، شماره ۱۰۶۹۸، ۱۹ اردیبهشت ۱۳۹۹. روف کاتب، علی (۱۳۸۴)، درباره طرح آموزشی ایران، بازیابی شده در آبان ۱۴۰۴، از: <https://jazirehdanesh.com>
۱۲. شریفی حسینی، حمید، رقیه محمدی (۱۳۹۱)، تاریخ آموزش عالی در ایران، تهران: نیلبرگ.
۱۳. ضوابط مدارس تجربی (۱۳۵۶). بازیابی شده در آبان ۱۴۰۴، از: <https://rc.majlis.ir>
۱۴. طرح آموزشی ایران (۱۳۵۹). بازیابی شده در آبان ۱۴۰۴، از: <https://www.aenefarzanegi.com>
۱۵. قانون تشکیل سازمان پژوهش و نوسازی آموزشی (۱۳۵۵). بازیابی شده در مهر ۱۴۰۴، از: <https://rc.majlis.ir>
۱۶. گیتی‌پور، مهدی (۱۳۵۰)، «انقلاب آموزشی و اداری»، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه ملی ایران، دانشکده حقوق.
۱۷. میرهادی، توران (۱۳۹۷)، افسانه پیروز: مصاحبه تاریخ شفاهی با توران میرهادی، مصاحبه: حجت‌الحق حسینی، تدوین: ندا رسولی، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
۱۸. نوشاد، محمدعلی (۱۳۷۶)، «مقایسه آموزش عالی ایران با هفت کشور جهان» در مجموعه مقالات نخستین سمینار آموزش عالی در ایران، جلد دوم، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.